

1

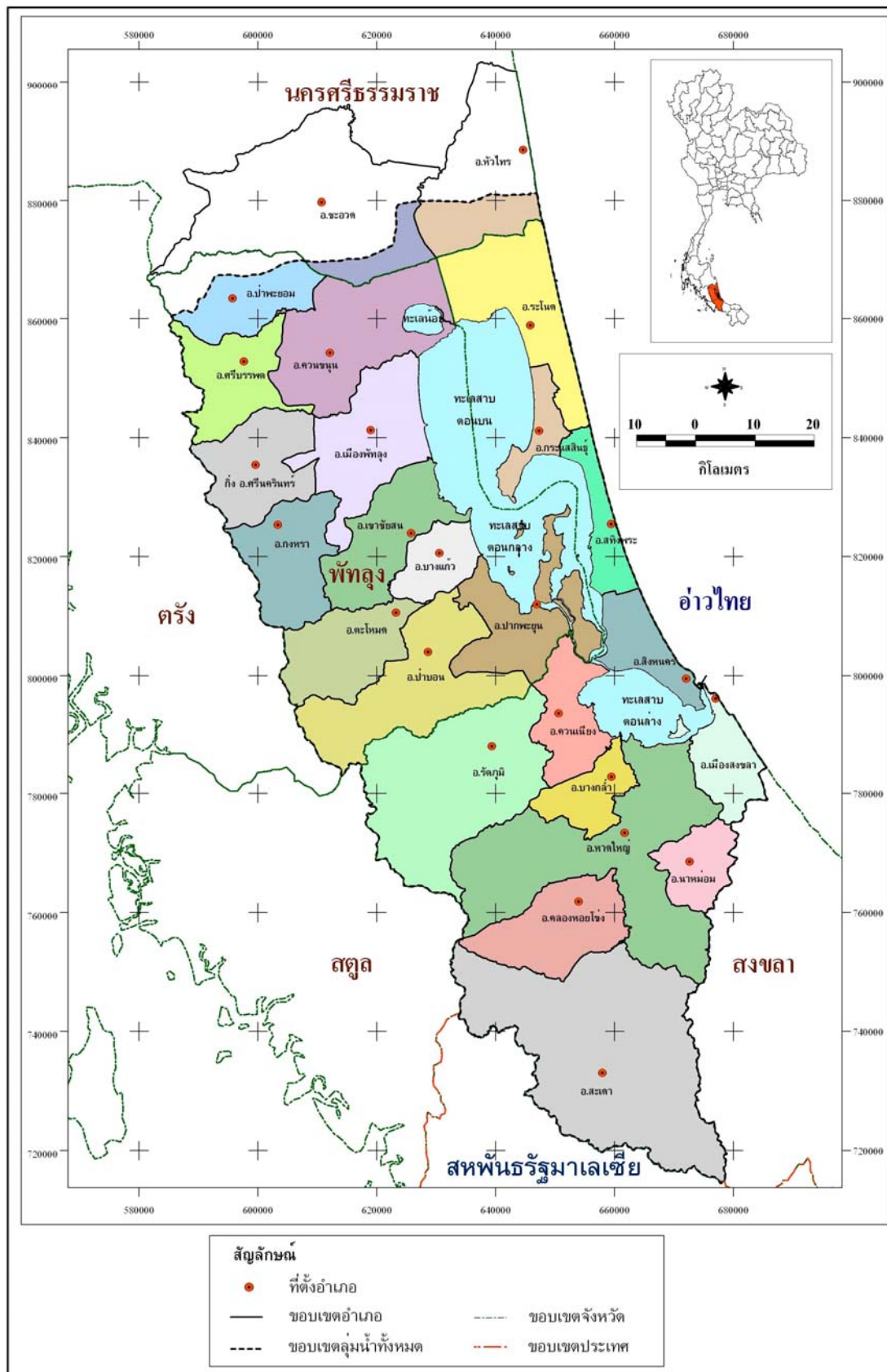
บทนำ

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ จ.พัทลุง ทั้งจังหวัด จ.สงขลา 12 อำเภอ และ จ.นครศรีธรรมราช 2 อำเภอ ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีพื้นที่ประมาณ 8,727 ตร.กม.¹ แบ่งเป็นแผ่นดิน 7,685 ตร.กม. และเป็นพื้นที่ทะเลสาบ 1,042 ตร.กม. ความยาวจากเหนือจรดใต้ประมาณ 150 กม. และจากตะวันออกถึงตะวันตกประมาณ 65 กม.

ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ลุ่มน้ำฯ ทางทิศตะวันตกมีเทือกเขาบรรทัดเป็นสันปันน้ำทอดตัวยาวในแนวเหนือ - ใต้ ทางทิศใต้เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาสันกาลาคีรี เทือกเขาทั้งสองปกคลุมด้วยป่าไม้และเป็นแหล่งต้นน้ำของลุ่มน้ำนี้ ถัดจากพื้นที่ภูเขาสูงมาจะเป็นที่ราบสลับเนินเขาเตี้ยๆ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปลูกยางพารา ถัดลงมาเป็นที่ราบขนาดใหญ่ล้อมรอบตัวทะเลสาบส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นาข้าว ทางตอนเหนือของทะเลสาบเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่เรียกว่า “พรุควนเคร็ง” ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 137 ตร.กม (รวมทะเลน้อย) ส่วนทางด้านตะวันออกเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลติดต่อกับอ่าวไทย รูปที่ 1.1 แสดงลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและพื้นที่ใกล้เคียง

ทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งกักเก็บน้ำและระบายน้ำตามธรรมชาติ ที่มีเอกลักษณ์พิเศษคือ มีระบบนิเวศ 3 น้ำ ที่มีการผสมผสานทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ทะเลน้อยซึ่งอยู่ทางเหนือสุดเป็นน้ำจืด ถัดลงมาคือทะเลสาบตอนบน ส่วนใหญ่ของรอบปีจะเป็นน้ำจืด ทะเลสาบตอนกลางมีความเค็มของน้ำเปลี่ยนแปลงระหว่างน้ำจืดและน้ำกร่อยขึ้นกับฤดูกาล ทางใต้สุดคือทะเลสาบตอนล่าง ซึ่งเป็นน้ำกร่อยและน้ำเค็ม และทะเลสาบตอนล่างเชื่อมกับอ่าวไทย ทำให้ความเค็มของน้ำในทะเลสาบเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล

¹ พื้นที่ 8,727 ตร.กม. เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำตามนิยามทางกายภาพ กล่าวคือเป็นพื้นที่ทั้งหมดที่รองรับฝนที่ตกและกลายเป็นน้ำท่าแล้วไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา (ดูรูปที่ 1.1) โดยส่วนที่เป็น 2 อำเภอของ จ.นครศรีธรรมราช จะครอบคลุมบางส่วนของ อ.ชะอวด และ อ.หัวไทร เท่านั้น อย่างไรก็ตาม เพื่อป้องกันความสับสน การเปรียบเทียบสัดส่วนร้อยละต่างๆ จะยังเปรียบเทียบกับ 8,495 ตร.กม. ซึ่งเป็นตัวเลขข้อมูลเดิมก่อนปี พ.ศ. 2547 เพราะข้อมูลส่วนใหญ่เป็นข้อมูลก่อนปี พ.ศ. 2547 ทั้งสิ้น

รูปที่ 1.1 ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ด้วยระบบนิเวศที่ซับซ้อน กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจึงมีความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งสัตว์น้ำและพืชพรรณธรรมชาติต่างๆ รวมทั้งยังเป็นฐานการดำรงชีวิตและการผลิตทางเศรษฐกิจของประชาชนบริเวณลุ่มน้ำ ซึ่งปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2547) มีประมาณ 1.6 ล้านคน มาเป็นเวลานาน ทั้งการเพาะปลูกยางพารา ข้าว ผลไม้ การทำประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และการเลี้ยงสัตว์ กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลายังเป็นแหล่งน้ำจืดเพื่อการชลประทาน แหล่งกักเก็บและระบายน้ำตามธรรมชาติ แหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคสำหรับชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี อีกทั้งสภาพธรรมชาติที่สวยงาม มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก หากได้รับการพัฒนาและส่งเสริมในทิศทางที่ถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ต่างๆ ในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อฐานการผลิตทางเศรษฐกิจอย่างมากและต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน โดยปราศจากการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้เหมาะสม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว จนเกิดการร่อยหรอและลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ ความเสื่อมโทรมและขาดแคลนฐานการผลิตเพื่อการดำรงชีวิต และยังส่งผลต่อเนื่องทำให้เกิดปัญหาการตื้นเขินของทะเลสาบและคูคลอง คุณภาพน้ำเสื่อมโทรม ปริมาณสัตว์น้ำลดลง ปริมาณน้ำจืดไม่พอใช้ในฤดูแล้ง มีความขัดแย้งของการใช้น้ำระหว่างชุมชน ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงความไม่ยั่งยืนของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

จากการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาดังกล่าว รัฐบาลได้เห็นความจำเป็นที่ต้องเร่งรัดพัฒนาแหล่งทรัพยากรให้เป็นไปอย่างถูกทิศทาง อำนวยประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตที่ดี และเป็นฐานการผลิตทางเศรษฐกิจของประชาชนได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน จึงได้มอบหมายให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดทำแผนแม่บทการพัฒนา กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เพื่อใช้เป็นแนวทางบริหารจัดการกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศ สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ให้คืนความอุดมสมบูรณ์ให้มากที่สุด โดยในกระบวนการจัดทำแผนให้คำนึงถึงความต้องการและการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างจริงจัง ตั้งแต่เริ่มกระบวนการจัดทำแผน กำหนดกรอบการศึกษา ร่วมคิด ร่วมทำกันไปจนเสร็จสิ้นกระบวนการ โดยอาศัยข้อมูลด้านกายภาพและชีวภาพในเชิงวิชาการจากสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น และข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมจากฐานข้อมูลชุมชน เพื่อให้เกิดการยอมรับของประชาชน นำไปสู่เป้าหมายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

โจทย์ของการจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่ได้รับมอบหมาย เน้นที่การฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาให้เหมือนเดิมมากที่สุด และตระหนักถึงความสมดุลของ 3 ด้าน คือ 1) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) การพัฒนาเศรษฐกิจ 3) ผลประโยชน์ของสังคม พร้อมทั้งคำนึงถึงความต้องการของชุมชนเป็นแนวทางในการวางแผน

ในกระบวนการจัดทำแผน ได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเป็นหลัก โดยได้จัดเวทีการมีส่วนร่วม รับฟังความคิดเห็นและรับทราบปัญหาจากประชาชนรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จำนวน 10 ครั้ง กระจายไปทั่วทั้ง 3 จังหวัด เพื่อกำหนดแนวทางและยกร่างแผนแม่บท หลังจากนั้นได้นำแผนแม่บทที่ได้ยกร่างแล้วไปปรึกษากับเวทีของชุมชนอีก 10 ครั้ง เพื่อนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแผนให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน ทั้งนี้ เวทีชุมชน 20 เวทีดังกล่าวถือว่าเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน ภาคราชการ และนักวิชาการ ซึ่งได้รับความร่วมมือด้วยดีจากชุมชน นอกจากนี้ ยังได้เชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่เป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ และหาแนวทางแก้ไขจำนวน 2 ครั้ง และท้ายที่สุด เมื่อได้ยกร่างแผนแม่บทฉบับสมบูรณ์เสร็จแล้ว ได้จัดเวทีสาธารณะรับฟังความคิดเห็นเพื่อสรุปโครงการ โดยเชิญผู้ที่เคยเข้าร่วมทำแผนตั้งแต่ต้น ประมาณ 1,000 คน เข้าร่วมประชุม ซึ่งได้จัดขึ้นที่ จ.พัทลุง 1 ครั้ง และที่ จ.สงขลา 1 ครั้ง รวมเวทีสาธารณะในการดำเนินการจัดทำแผนแม่บททั้งสิ้นจำนวน 24 ครั้ง เมื่อรวมการประชุมเปิดโครงการ นับเป็นการประชุมชุมชนอย่างเป็นทางการในการศึกษาครั้งนี้รวมทั้งสิ้น 25 ครั้ง ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงการประชุมเฉพาะประเด็นและประชุมกลุ่มย่อยอีกเป็นจำนวนมาก จึงถือว่าเป็นแผนแม่บทที่มาจากประชาชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การจัดเวทีชุมชนแต่ละครั้ง ได้มีการเผยแพร่สู่สาธารณะโดยการถ่ายทอดสดทางวิทยุ ทั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และสถานีวิทยุกระจายเสียงของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์